

INJUSTIZIA ETA ERRESISTENTZIA XVIII. MENDEAN

TRETATXU, LAPURREN GOBERNADOREA

Batxi Landa, *Tretatxu*, espetxean hildako beste gaizkile bat baino ez litzateke izango, ahozko tradizioan haren oihartzunak iraun izan ez balu. Baina koplak labur batzuen arrastoari segika, XVIII. mendeko errebelde baten biografia osatu du Hektor Ortega kazetariak. Historia honek erakusten digu jite soziala zuten bidelapurrak uste baino gehiago zirela Euskal Herrian, eta menpeko klaseen babesa zutela handikien aurrean.

Urko Apaolaza Avila

@urkoapaolaza

IRUDIAK: ALBUMSIGLO19MENDEA.NET

XIX. mendeko bandolero sozial baten litografiaz eta Orozkoko Torrelandaren egungo argazki batez egindako irudi-muntaia. Toki horretan jarritako segadatik ihes egin ondoren zabaldu zen 'Tretatxu'-ren sona Bizkaian.

“Andratxu hori, ez beldurrik izan, *Tretatxu* lapurra naiz eta”, lasaitu zuen ahots batek Bermeoko Francisca Agirre, gauez bere etxeko atea kox-kox jo zutenean. Beldurrik izan behar ez zaion lapurra? Artxiboko bateko agiri-sorta mardulen artean ezkutaturik geratu den esaldi kontraesankor horrek, bere baitan daruma bandolero sozialen esentzia: justiziarentzat gaizkile, herritar xehearentzat heroi.

Hektor Ortega kazetari deustuarrak Valladolideko Kantzelaritzaren Artxibotik berreskuratu ditu bermeotar emakumearen deklarazio hori eta beste asko. Euskal Herriko agiritegietan ere arakatu ditu auzi-atal lodiak, eta hala, XVIII. mendearen erdialdean Bizkaian izandako lapur sonatu baten ibilerak deskubritu dizkigu *Tretatxu, lapurren gobernadora* (Txertoa, 2018) liburuan. Baina biografia ez ezik, harekin identifikatzen zen gizarte sail zabal baten erradiografia ere egin du egileak, ez alferrik geratu zaizkigu iruditerian gaizkilea harro lautatzen duten herri-kopla zaharrak:

*Tretatxu Larrauriko
Landako semie
Bizkaiko lapur danen
Gobernadorie*

Batxi (Bautista) Landa *Tretatxu* Larraurin jaio zen 1716an Landa oinetxean, eta 1751ko irailaren 9an hasi zuen bere legenda, beste hiru lagunekin Bilbotik irten zenean lapurgintzari ekiteko asmoz. Karrera laburra, 1753an atxilotu baitzuten –zortzi urte geroago hil zen Valladolideko espetxean, nola ez dakigula–. Bi urtez ia etengabe hamaika lapurreta, segada hilgarri eta ihesalditan ikusiko dugu, batez ere Bizkaia eta Araba arteko mendateetan mandazainei bidera irtenda, eta baita abadeen etxeak asaltatzen eta agian kontra-

bando jardunean ere, Baionan, Ataunen, Bermeon, Iruñean, Urkiolan, Azpeitian... Fiskalak zazpi ekintza leporatu zizkion, baina askoz gehiagotan parte hartu zuela aditzera eman zuen; Bizkaiko korrejido-reak heriotza zigorrera kondenatu zuen horiengatik.

Gaizkile beldurgarria agiri judizialen argitan, edo “herriko gorotza” agintarien ahotan –Orozkoko alkateak hala deskribatu zuen–. Baina hango koipea eta hemengo salda bananduta, *Tretatxu*-ren oso bestelako irudia osatu du Ortegak, bere garaian Eric Hobsbawnek proposaturiko bandolero sozialen ereduarekin zerikusi gehiago duena; historialari ingelesak ikusi zuen mundu osoan zabaldua zegoen lapur eskuzabalaren mitoak bazuela asko protesta “prepolitikotik”.

Euskal historiografiak, ordea, orain arte ez die bertoko bidelapurrei halako izaerarik eman, salbu eta Manuel Antonio Madariaga *Patakon*, “dekonari kendu eta ez dekonari emon” esaldi famatua haragiztatzen zuenari; honek ere “aberatsen kontrako instintuak” eraginda jardun ei zuen, Joseba Agirreazkuenaga EHUko historia irakasleak iradoki duenez. “Euskal Herrian orain arte *Patakon* izan dugu kasu bakartzat –azaldu digu Ortegak–, *Tretatxu*-rekin bigarren kasu bat frogatu dugu, eta kasu gehiago daudela seguru nago”.

Zergatik dio hori kazetariak? Bere usitez gakoa bidelapurrak ikertzeko erabilitako iturrien irakurketan dago: ahozko tradizio ez-ofizialari ere erreparatu behar zaio, eta agiri ofizialei berriz, galdera egokiak egin. Zorionez, *Tretatxu*-ren inguruan orain arte aztertu gabeko dokumentazio samalda aurkitu du: “Sekulako pagotxa da, aukera daukazu pertsona honen bizitzan murgiltzeko eta ikusteko berben atzean zer dagoen, jendeak benetan nola ikusten zuen”.

Auzi-kriminalak osatzen dituzten orrialde luzeetan, herritarren deklarazioek dekodifikatze bikoitza behar dute: hizkuntzarena batetik –euskaraz bizi ziren bizkaitar haien hitzei itzultzaileak zer esanahi eman zien jakin behar da eta klaseen artekoa bestetik, menpeko baserritar xehearen mundu ikuskera oso bestelakoa baitzen: “Euren justiziaren kontzeptua ez zen inondik inora jauntxoek zabaltzen zutenaren berdina, oso urrun zeuden”, dio Ortegak. *Tretatxu*-ren bizitza mitifikatua borroka eremu bihurtzen da horrela: “Oso inpaktantea da ikustea korrejidoaren bandoetan gaiztoetan gaiztoena zen lapur hori bera izatea herritarrek kantatzen zuten heroia”.

Herritarrek “ez zuten saltzeko”

Tretatxu-k eta bere lagunak lehenengo lapurretak egin eta egun gutxira, 1751ko irailaren 13an, Manuel Lorra eskribaua Mungialdera bidali zuten isilpean, haiek harrapatzea. Haren txinelak zelatan ibili ziren, eta denera bost benta edo etxe miatu zituzten Mungian, Urdulizen, Larraurin eta Gatikan –*Tretatxu*-ren taldekide Batxi Zalduaren herrian–, beste horrenbeste lagun eraman zituzten atxilo Bilbora, baina haietako inor ez zen bidelapurra, haiek lagundu zituzten auzo eta senideak baizik. Ez zen aldi bakarra izango, orduz geroztik *Tretatxu*-k behin eta berriro egingo die ihes agintariei azeria moduan, “ez zuten saltzeko” irakur daiteke birritan bere biografian.

Bandolero sozialek herritarren ulermena eta babesa zuten, *Tretatxu*-k izan zuen bezala, eta estereotipo horrek biltzen dituen beste hainbat ezaugarri ere bai: borotxa tentuz eta gehiegikeriarik gabe erabiltzea, lapurretak komunitatetik urrun egitea, ospea, adorea... Landako semeak maiz erakutsi zuen kuraia hori. Behin,

1744

Oran eta Cartagenan

Erregearen Armadan
10 urtez zerbitzatzera zigortua.

1748

Erbestetik itzulera

Mungialdeko
handikiekin talka.

1751-1753

Lapurretak eta segadak

Bilbotik irteten da hainbat lagunekin lapurgintzari ekiteko. Bizkaian jardungo da herritar askoren babesean. Azkoitian (Gipuzkoa) atxilotuko dute.

Bermeoko alkateari aurpegia ukan zion trabukoa eskuan, honek kalean erronda egiten ezagutu zuenean: “Batxi, geldirik zagoz!” oihukatu zuen emakume batekin, eta alkatea bizirik atera zen atakatik.

Emakume hura Francisca Barandika Zarra zen, Bermeoko arrain-saltzailea eta *Tretatxu*-ren laguntzaile fidela. Emakumeak bidelapurren ondoan ikusiko ditugu maiz, batzuetan laguntza ematen, bestetan haien ekintzak estaltzen, beti sareak ehuntzen: “Oso independenteak dira, garai haietan normalak ez ziren gauzak egiten dituzte, ausardiaz”, dio Ortegak. Gure bermeotarrak adibidez, ez zuen erreparorik izan Bilbora arma eta arropa batzuen bila joateko, arriskuan zela jakinik ere, eta ondorioz denbora batez preso egon zen Zarra.

Tretatxu-ren bizitza, gatazka sozialen eszenatoki

Tretatxu-ren bizitzan bada historia no-belesko bat bere izaera eta jokabideak ulertzen lagunduko diguna. Landa oinetxeko ugazaba zen Batxi Landa, etxea

Ezkerrean, Ondarroako arrain saltzaileak. Kostaldeko emakumeek bazuten harremanik bidelapurrekin, euren kabuz atera behar baitzuten bizimodua. Eskuinean, diligentzia Gasteiz eta Bilbo artean XIX. mende hasieran.

» **HEKTOR ORTEGA:**
“Uste izan dugu goikoek erabaki eta behekoek *amen* esaten zutela. Bada ez, eguneroko erresistentzia zegoen, *Tretatxu*-ren koplak irakurrita argi dago”

ri loturiko jaun ondradua, “hori asko zen Bizkaiko lege zaharrea”, baina ez nahikoa agidanez. Zer gertatu zitzaion lapurgintzari ekiteko?

Nekazaritza kapitalismoaren zerbitzura jarri zen XVIII. mende hartan, handiki gutxi batzuk aberastu eta etxagun asko erabat zorpetu ziren espekulazioaren ondorioz. Egoerak bete-betean jo zuen Uribe ingurua –Gatikan, esaterako, baserriar etxejabeen erdia maizter izatera pasa zen– eta *Tretatxu*-k ere korrituak ordaintzeari utzi zion, areago, etxeak su hartu zuen 1738an. Askorentzako irtenbidea “auto-zapalkuntza” zen, Ortegaren esanetan. Hori, edo matxinatu. Bistan da gure lapurrak zer bide hartu zuen.

1744ko gertaera batekin hankaz gora jarriko du Landaren bizitza: emakume alargun batekin ohean harrapatuko dute. Emakume hori baina Butroeko

mesokraziako kide zen, Tellaetxe familiakoa, eta handiki horiek ez diote baserriar apalari barkatuko egindakoa. Andreari ere ez noski, berriz ezkonaraziko baitute beste pertsona batekin, Elizaren orduko kode misoginoak baliatuz. Inolako epaiketarik egin gabe, *Tretatxu* hamar urterako bidaliko dute Erregearen Armadan zerbitzatzera, Oran urrunera eta Cartagenara.

Ez-bidezko zigor horrek betirako kolpatuko du Landako heroia, legez kanpo uzteraino. Armadatik lizentziatu eta 1748an herriratzen denean, *Tretatxu* eta handikien arteko talkak jarraituko du, tellaetxetarrak saiaturiko baitira hura jazartzen: itzuleran emaztea haurdun aurkituko du –berriz ere emakumearen gorputza botereak erabilia–, eta bera jipoitu egingo dute plaza publikoan, soka-dantzaren erdian, Antonio Tellaetxe Mungiaiko alkateak aginduta, herritarren harridura eta kexa eraginez. Iraina eta zigorra. Zer dela eta horrelako gorrotoa? Kazetariak argitu digu: “Muturreko kasu bat da, eta izan zitekeen kasu pertsonal bat, baina herritarrak alde batean jartzen direnean, kasu honetan legez kanpo geratzen denaren aldean, orduan *Tretatxu*-ren bizitza bihurtzen da gatazka sozialaren eszenatoki”.

Ortegaren esanetan bidelapur honen kasuak erakusten du lehen ere menpeko klaseek bazutela nolabaiteko independentzia bat, euren justizia nahi bat: “Historian atzera egiten dugunean askotan ematen du goikoek erabaki eta behekoek *amen* esaten zutela. Bada ikusi dugu ezetz, eguneroko erresistentzia bat bazegoen, *Tretatxu*-ri buruzko koplak irakurrita argi dago”. ■

1754

Heriotza zigorra

Epaia errekurritu eta Valladolidera eramango dute.

1761

Kartzelan hil

Valladoliden preso zela hilko da, ez dakigu nola.